

ЛИЧНАТА БИБЛИОТЕКА НА ФЕЛИКС КАНИЦ

(Доклад по случай 185-годишнината от рождението и 110-годишнината от смъртта на Феликс Каниц)

Даниела Атанасова, Стефка Хрусанова

Феликс Филип Емануел Каниц (на немски: Felix Philipp Emanuel Kanitz) е австро-унгарски археолог, етнограф и географ от еврейски произход.

За своите значителни заслуги към българската наука през 1884 г. е избран за почетен чуждестранен член на Българското книжовно дружество, днес Българска академия на науките.

Роден е в Будапеща, Унгария, на 2 август 1829 г., в богато еврейско семейство. От малък проявява склонност към музика и изобразително изкуство. На 14-годишна възраст остава сирак и постъпва на работа като „гравьор практикант“ в Литографския институт на Вице Грим. Насочва се основно към илюстрацията. През 1847 г. се преселва във Виена и постъпва в Литографския институт на Е. Зини. Знанията по история на изкуството попълва във Виена, Нюрнберг, Дрезден, Мюнхен и Париж. В по-късна възраст приема християнството.

Феликс Каниц започва изследователски пътувания в Югоизточна Европа – Босна и Херцеговина, Черна гора, Далмация, Сърбия и България, като художествен редактор на сп. „Илюстрирте цайтунг“ (1858). Първата му научна студия „Римски находки в Сърбия“ излиза през 1862 г. От 1870 г. е уредник на Антропологическото дружество във Виена. Научните си съобщения изпраща в Императорската кралска академия. Член-кореспондент на Географските дружества в Дрезден, Санкт-Петербург, Берлин и Виена. Попечител на Музея на търговията и член на дирекционния съвет на Клуба на науките (Виена). От 1878 г. е императорски съветник на император Франц Йосиф I.

Феликс Каниц посещава България 18 пъти. За пръв път стъпва на българска земя на 11 юли 1860 г. През 1868 г. започва изследователско проучване на българските земи за Виенската академия за подпомагане. Резултат от пътешествията му из българските земи са уникални трудове с исторически, етнографски и географски характер.

За „Оригинална карта на Дунавска България и Балкана“ с обозначени 3200 селища, 35 манастира и крепости е награден със златен медал на Географски конгрес (1876, Париж). Използвана е от руското командване по време на Руско-турската война от 1877-1878 г. Награден е с руския орден „Света Ана“ с брилянти.

Картите на Феликс Каниц са използвани и на Берлинския конгрес на Великите сили (1878) за установяване на следвоенните граници на Балканския полуостров. От 1885 г. създава нови 50 карти на Сърбия, Княжество България и Източна Румелия. Издава и тритомен труд „Дунавска България и Балкана“ – исторически, географски и етнографски пътни студии от 1860-1875 г.

Умира на 5 януари 1904 г. във Виена.

През 1864 г. Феликс Каниц получава подкрепата на австрийския император за своите научни пътувания на Балканския полуостров. Той се превръща в един от най-значимите изследователи на балканските земи. Академичното образование на Ф. Каниц като художник и службата му като гравьор му помагат извънредно много при изготвянето на скици и рисунки, при събирането на археологически и етнографски материали, особено във времето, когато фотографията не е съществувала, а също така и при изработването на картографски документи. Работата му като журналист в известното лайпцигско „Илюстрировано списание“ /*Illustrierte Zeitung*/ го изпраща през 1858 г. в разбунтуваните се балкански провинции – Босна, Херцеговина, Черна гора и Далмация, посочва му и пътя към други земи със сродно население – българското. Страданията и борбите на българския народ за църковно и политическо освобождение, когото той по време на своите пътувания обиква и започва да цени като пръв измежду всички останали балкански народи по трудолюбие, предприемчивост и технически способности, поражда у него желание да запознае европейския свят с българския народ и неговата културна роля, която е играл и му предстои да играе като свободен народ. Геза Фехер, виден унгарски историк и археолог, представя живота и

делото на Феликс Каниц в монографичен труд, преведен на български език и публикуван през 1936 г./5/. В предговора той пише "...голяма трябва да се счита заслугата на оновова, който откри ценните качества на българския народ и който с невероятни трудности и сред постоянни опасности обходи безкрайните гори на Дели-Ормана и високите до небесата планини на Балкана, с цел да изучи българската земя и българския народ, и който като резултат на своите издирвания, запозна света с истинския образ на българина.

От пътеписните трудове за Балканския полуостров през XIX век най-голям успех сред образованите европейски читатели са имали съчиненията на Феликс Каниц и особено неговото тритомно съчинение "Дунавска България и Балканът" /Donau-Bulgarien und der Balkan/, публикувано в Лайпциг между 1875 и 1879 г. /6/. За този свой труд той е наречен "Колумб на Балкана". Почти веднага трудът е преведен на френски и на руски език. В него се съдържат сведения за физическата география и старините в България, социалните отношения, бита, нравите, обичаите. Ф. Каниц се застъпва за национално-политическата автономия на българите. Живописното описание на българските планини, равнини, реки и днес предизвиква интерес. Текстовете са придружени от черно-бели и цветни скици и рисунки. Свидетелство за точността на географските карти е фактът, че те са били използвани от руските военачалници през Освободителната руско-турска война през 1877-1878 г. и по неговите карти те ръководят военните действия. През 1877 г. император Александър II награждава Ф. Каниц с орден Св. Светослав "за услугите, които е принесъл на руската армия с изследванията си за България" /5, с. 122/. Акад. Стоян Романски през 1939 г. пише: "Съчинението на Каница може да бъде изтъкнато като първи и то необикновено значителен опит за представяне на България в образи. Неговото значение в днешно време става още по-голямо поради обстоятелството, че тези образи представят България в едно състояние, което не съществува вече – времето от последните години преди Освобождението. Много от тях добиват цена на документи за едно изчезнало вече минало: такива са изображенията на българските градове, на много разрушени и изчезнали вече старини, на битови сцени, носии и какво ли не друго. При това повечето от тях имат и художествена стойност, защото техният автор е бил и по дух и по образование преди всичко художник" /3, с. 10/.

През 2014 г. се навършват 185 г. от рождението и 100 години от смъртта на Феликс Каниц, което е повод да представим пред културната общественост неговата лична библиотека, обособена като самостоятелна колекция – една от уникалните, самобитни и ценни библиотечни сбирки в Централната библиотека на Българската академия на науките. Тя е подарена на Академията на науките през 1930 г. от неговия внук Жак Каниц /2/.

Личната библиотека в миналото е била най-добрата база за изследователска и книжовна дейност, а днес тя е извор за опознаване на притежателя, за неговите професионални и лични качества, характер, темперамент, предпочитания, връзки и влияния.

Библиотеката наброява 836 тома литература, изключително разнообразна по съдържание, език и хронологични граници. Най-голям е броят на книгите – 607 тома, следвани от отпечатъците – 225, и 4 албума, един от които демографски: АЛБУМ от графическа статистика. Състояние на населението според преброяването на 1 януари 1893. София, 1896. 36 табл. Отпечатъците са статии от научни сборници, списания и дори вестници като например от: *Revue internationale de sciences*, Paris; *Memoires de la Societe d'anthropologie de Paris*, Paris; *Revue de l'histoire des religions*, Paris; *Neue militarische Blatter*, Berlin; *Mittheilungen der geographischen Gesellschaft*, Munich; *Deutsche Rundschau*, Berlin; *Zeitschrift fur Ethnologie*, Leipzig; *Geographische Mittheilungen*, Stuttgart; Известия Имперского русского географического общества, С.-Петербург; Географија независне княжевине Србије, Београд; Гласник сребског ученог друштва, Београд; Српски етнографски зборник, Београд, Периодическо списание на Българското книжовно дружество, Браила; Български преглед, София и т.н.

В библиотеката на Феликс Каниц е включена литература на 8 езика, свидетелство за широките лингвистични познания на притежателя. Водещи са изданията на немски език – 543 тома. На сръбски език – 159 тома, на френски език – 79 тома, на български език – 19 тома, на английски език – 16 тома, на руски, латински и италиански език съответно – 8, 7 и 5 тома. Литературата на български език е слабо застъпена. Освен изданията на Феликс Каниц намираме по-малко от 10

други заглавия като например ТЕОФИЛАКТ. Живот, деяния и кратко изложение за чудесата на Св. Отец Климент, български архиепископ. Средец, 1885. 40 с.; ЛЮДСКАНОВ, А. П. Капитулациите. Средец, 1885, 51 с.; КОРЕСПОНДЕНЦИЯ по българските работи. Представена в двете камари на англ. парламент в 1881 г. Виена, 1884. 196 с. и т.н.

Хронологичните граници на книгите се простират от края на XVII век до началото на XX век. Най-ранното издание датира от 1693 г.: RADICS, P. v. Krains Chronist Freiherr von Valvasor. Das Abbild eines Patrioten. S. l. 1693. 15 p. или JOVANOVIĆ-Batur Dr. Organisation und Verhältnisse des Gusendheitwesens im Konigreich Serbien. Budapest, 1768. 16 p.; CAMPE, J. H. Theophron oder der erfahrene Rathgeber für die unerfahrene Jugend. Wien, 1787. 320 p. – по медицина, история, педагогика. За периода 1800-1850 г. изданията наброяват 44 тома в областите: история, регионална география, пътешествия, литература – MANNSTRT, K. Geographie der Gricchen und Romer. Landshut, 1812. 686 p.; Die FRANZOSISCHE REVOLUTION. Von 1789 bis 1836. Berlin, 1836. 113 p.; HERDER, S. A. Bergmanische Reise in Serbien in Auftrag der Fürslich-Serbischen Regierung ausgeführt im Jahre 1835. Pesth, 1846. 136 p.; PLINIUS dem Jungsten. Die kleinen Leiden des Ehestandes. Leipzig, 1848, 338 p. и т.н.

Най-многобройни са книгите, публикувани от 1850 г. до 1900 г. – 737 тома, и само 52 тома след 1900 г. Отпечатъците също се простират в тези два последни периода.

Библиотечният фонд е разнообразен по съдържание: езикознание и художествена литература, география, история, археология и етнография, религия, изкуство и художествени занаяти, икономически и естествени науки, транспорт, селско и горско стопанство и т.н.

Най-многобройни са изданията в областта на историческите науки, особено за историята на Сърбия, Босна, Херцеговина, Румъния, Франция, Турция, Гърция, Австро-Унгария. Те съставляват 191 тома, сред които: KALLAY, B. Geschichte der Serben. Budapest, 1878. 601 p.; DUMONT, A. Le Balkan et l'Adriatique. Paris, 1873. 413 .; BONER, Ch. Transylvania: its products and its people. London, 1865. 642 .; BAKER, J. Die Tuerken in Europa. Stuttgart, 1878. 394 p.; RUESTOW. W. Der orientalische Krieg in den Jahren 1877 und 1878. Zuerich, 1878. 708 p.; FARLEY, J. LEWIS. Modern Turkey. London, 1872, 353 p.; FICKER, A. Die Voelkerstaemme der oesterreichisch-ungarischen Monarchie, Ihre Gebiete, Graenzen und Inseln. Wien, 1869, 98 p.; MUELLER, W. Der russish-tuerkische Krieg 1877/78. Stuttgart, 1878. 320 p.; THIERS, A. Geschichte der Franzoesischen Revolution. Leipzig, 1848. 521 p.; RANKE, L. Die serbischen Papiern und Mitteilungen. Berlin, 1844. 416 p.; DENTON, R.W. Servia and the Servians, London, 1862. 294 p.

Специално място заемат книгите по военна история – военно изкуство, история на сражения, войни, стратегия, тактика, бойни полета, операции, военно разузнаване и т. н., водени на Балканския полуостров: TROTHA, Th. Der Kampf in Plewna. Berlin 1878= 172 p.; HUHN, A. Der Kampf der Bulgare im ihre Nationaleinheit. Leipzig, 1886. 322 p.; Der RUSSISCH-TUERKISCHE Urieg und der Uriegsschauplatz in politischer, uorticher und mulituarischer Beziehung. Berlin, 1878. 88 p.; ДРАГАШЕВИЧ, М. Полоострово Илирско /Балканско/ са гледишта воено. Београд, 1878. 172 с.; МИШКОВИЧ, Й. Косовска битка 15 юна 1389 године. Београд, 1890. 220 с. и др.

Книгите в областта на географията са представени със 121 заглавия: географски изследвания на страните от Балканския полуостров, Австро-Унгария, Италия, географски открития, пътешествия, населени места, градски ландшафт, нетекстови публикации по география – рисунки, скици, карти, атласи. Например: GORCEVIC, S. Makedonien und Alt-Serbien. Wien, 1889. 512 p.; КАПИЧ, В. Србия. Опис земле, народа и државе. Београд, 1887. 240 с.; КАУЛБАРС, Н. Заметки о Черногории. Спб., 1881. 154 с.; PETZHOLD, Al. Umschau im Russischen Turkestan. Leipzig, 1877. 396. p.; HADSCHI CHALFA. Rumeli und Bosna. Wien, 1812. 198 p.; BARTH, H. Reise durch das innere der Euroaischen Türkei von Ruschuk uber Philippopel, Rilo Monastir, Bitolia und den Thesasalischen Olymp nach Saloniki im Herbst 1862. Berlin, 1864. 232 p.; MACKENZIE, G. Travels in the Slavonic provinces of Turkey in Europe. London, 1867. 688 p. и др.

Голяма част от библиотеката на Ф. Каниц съставляват произведения по археология, нумизматика, епиграфика – над 70 заглавия, сред които: CHANTRE, E. Les necropoles du premier age du fer des Alpes francaises. Paris, 1878. 15 p.; BENNDORF, O. Ephesus. Wien, s. a. 21 p.; BORMANN, E. Inscriften

aus Umbrien. S. a. l. 35 p.; DESJARDINS, E. Voyage archeologique et geographique dans la region du bas Danube. Paris, 1868. 27 p.; Moltheim, I. Catalogue de la collection des medaillales grecques. Paris, 1895. 295 p. и т.н.

Книгите по езиковзнание и литературознание наброяват 72 заглавия, което сочи, че интересите на Ф. Каниц са били насочени и към тези области на научното знание. Той е притежавал много речници, между които: BOGOROV, I. Dictionnaire francais-bulgare. Wienne, 1884. 924 p.; ИСАИЛОВИЧ, Д. Немечко-србский речник. Београд, 1817. 1860 с.

Сред публикациите, третиращи езиковедски въпроси, заслужава да отбележим: МОМЧИЛОВ, И. Сборник от образци за изучаване на старобългарския език по всичкото му съществуване. В. Търново, 1881. 152 с.; МАТЕРИАЛЫ для истории писмен восточных, греческих, римских и славянских. Москва, 1855. 196 с.; BARB, H. Orientalische Sprachwissenschaft. Wien, 1878. 27 p.; FRONLICH, R. Kurze theoreetisch-praktische Taschen-Grammatik der serbischen Sprache fur Deutsche. Wien, 1854. 226 p.

В областта на литературната наука и художествената литература по-интересни са заглавията: СТРАШИМИРОВ, А. Есенни дни, София. 1902. 144 с.; DONAU Sagen vom Ursprung bis zur Mundungdes Stromes. Wien, 1860. 318 p.; GUIRKOVICS, G. Eine Studie uber Lessing's "Laokoon", 1876. 28 p.; JAHRBUCHER fur slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft, Bautzen, 1853. 341 p.; ROSEN, O. Bulgarische Volkdichtungen. Leipzig, 1879. 255 p. ГАВРИЛОВИЧ, А. Споменица о преносу праха Вука Караджича из Веча у Београд. Београд, 1898. 381 с.

Етнографската литература е представена с 44 заглавия - основно етнография на славянските народи като: SUMAN, J. Die Slovenen. Wien, 1881. 185 p.; ANDREE, R. Ethnographische Parallelen und Verleiche. Stuttgart, 1878. 303 p.; RUFFER, E. Die Balkanhalbinsel und ihre Vollker vor der Losung der orientalischen Frage. Bautzen, 1869. 86 p.; GOPCEVIC, S. Die Wahrheit uber Makedonien. Wien, 1890. 56 p.; ЯСТРЕБОВ, И. С. Обычаи и песни турецких сербов. Спб., 1889. 626 с.; IGNJATOVIC, J. Der Serbe und sein Poesie. Bautzen, 1866. 25 p.; КАРАЦИЧ, В. Српске народне пјесме из Херцеговине. Женске. Беч, 1866. 372 с.

Интересна е литературата в областта на философията, етиката, религията, митологията, социологията, педагогиката – 40 заглавия, сред които: ИСТОРИЧЕСКОЕ описание Святотроицкой Сергиевой Лавры. Москва, 1873. 196 с.; RAJEWSKY, M. Euhologion der orthodox-katholischen Kirche. Wien, 1861. 308 p.; GASS, W. Zur Geschichte der Athos klost. Giessen, 1865. 63 p.; LEGER, L. Esquisse sommaire de la mythologie slave. Leroux, 1882. 24 p.; ШИЛЕР, Ф. Паразитът /тунейдецът/ или изкуството да стане човек честит. Сливен, 1882. 81 с.; BENEDIKT, M. Zur Psychophysik der Moral des Rechtes. Wien, 1875. 38 p.; MAAS, O. Amerikanischer Idealismus. Wien, 1883. 22 p.; FISCHER, R. Briefe uber Freimaurerei. Leipzig, 1878. 144 p.; HELLWALD, F. Culturgeschichte in ihrer naturlichen Entwicklung bis zum Gegenwart. Augsburg, 1876. 584 p.

Значителен е делът на литературата по изкуство и особено на тази за музика, художествени занаяти и архитектура – 42 заглавия, като фундаменталния справочник BUCHER, B. Real Lexikon der Kunstgewerbe. Wien, 1884. 487 p.; тритомната монография за изобразително изкуство в отделните страни – KUGLER, F. Kleine Schriften und Studien zur Kunstgeschichte. Stuttgart, 1853-1854. Или книги, третиращи въпроси на старата българска архитектура, обработка на дърво, миниатюри от слонова кост, орнаменти, скулптура от бронз като например: KANITZ, F. Tirnovos altbulgarische Baudenkmale. Wien, 1876. 20 p.; MAHRISCHE ornamente. Olmutz, 1888. 37 p.; BIEHLER, T. Uber Miniaturalereien. Wien, 1861. 169 p.; PEEZ, A. Antike Technik und altdeutsche Holzkultur. Munchen, 1888. 21 p.

Книгите по икономика са 32, и правни въпроси – 16. В областта на икономиката това са предимно трудове по стопанска история на Сърбия, статистически годишници, банки и банково дело, история на търговията като например: HEYD, W. Histoire du commerce du Levant au Moyen age. Leipzig, 1885. 554 p.; PEEZ, Al. Zur Neuesten Handelspolitik. Wien, 1895. 347 p.; GESCHICHTE des Maria-Theresien Thalers. Wien, 18981. 143 p.; MILLET, R. La Serbie: economique et commerciale. Paris, 1889. 348 p. и др. п. Правната литература засяга основно законите на Кралство Сърбия и има само няколко заглавия по теория и история на правото – BROCKHAUSEN, C. Rechtslehre. Wien, 1883. 144 p.

В сравнение с литературата от посочените отрасли на знанието книгите по естествени науки са значително по-малобройни – единични заглавия по физика, математика, астрономия, биология. Единствено геологическите издания са 24 като техните автори са изтъкнати учени – Ами Буе, акад. Г. Златарски, проф. Н. Каулбарс: ЗЛАТАРСКИ, Г. Рудите в България. Средец, 1882. 76 с.; BOUE, A. *Der ganze Zweck und der hohe Nutzen der Geologie*. Wien, 1851. 128 p.; КАУЛЬБАРС, Н. Вулканы нашего времени.

Литературата по антропология заема значително място с 40 заглавия. Това са книги за произхода и развитието на човека и човешките раси. Ф. Каниц е проявявал интерес и е търсел връзката между природните условия и тяхното влияние върху темперамента на човека, степента на умственото му развитие, нивото на моралните му добродетели и т.н. Показателни в това отношение са заглавията: BASTIAN, A. *Das Beständige in den Mensschenrassen und die Spielweite ihrer Veranderlichkeit*. Berlin, 1868. 288 p.; DARWIN, Ch. *Die Abstammung des Menschen und die gerschlechtliche Zuchtwahl*. Stuttgart, 1871. 378 p.; COLLIGNON, R. *Anthropologie de la France*. Paris, 1894. 79 p.; PIETTE, E. *l'epoque eburneenne et les races humaines de la period gliptique*. Saint Quentin, 1894. 28 p.

В личната библиотека на Ф. Каниц е застъпена по-слабо и литературата по медицина и по-точно фармация, техника и селско стопанство съответно с 12, 20 и 9 заглавия. Ценен и дори представляващ библиографска рядкост е фармацевтичният справочник от 1859 г. с текст на персийски и на латински език – SELIGMANN, F. *Codex sive medici Abu Mansur Miwaffak Bin Ali Haratensis Liber fundamentorum pharmacologiae*. Vindobona, 1859. 278 p. Няколко са и заглавията по въпроси на изграждане на ж.п. линии между европейските страни и Ориента: BOUE, A. *Sur l'établissement de bonnes routes et surtout de chemins de fer dans la Turquie d'Europe*. Vienne, 1852. 52 p.; DENKSCHRIFT *uber die Nothwendigkeit und Bedeutung einer Eisenbahn von Semlin mit Adweigugen nach Zeng, Essek und Brod*. Wien, 1864. 105 p.

Изучаването на личната библиотека на Феликс Каниц разкри, че съществена част от книгите са подарени от авторите, за което свидетелстват автографите и посвещенията. Той е поддържал активни връзки с учени и общественици от европейските страни, Сърбия и България и е спечелил тяхното уважение със своята дългогодишна, неуморна, плодотворна и безкористна дейност.

Настоящият анализ и описание на личната библиотека на Феликс Каниц не изчерпва целия богат и разнообразен по съдържание кръг от литература, която той е ползвал за своята многопосочна дейност като географ, етнограф и археолог. Но се надяваме, че ни въвежда в идеите, разностранните интереси, пристрастия и предпочитания на този забележителен човек, извършил едни от най-ценните издирвания на Балканския полуостров. Никой преди него не е направил толкова много за опознаването на тези земи от света. Неговите трудове ще бъдат винаги основа за изследвания на тази част от Европа, а личността му ще служи за пример на всеотдайност, безпристрастност и честност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лаков, Лазар. Феликс Каниц и неговата “Оригинална карта на Дунавска България и Балканът”. С., 1981. 19 с.
2. Летопис на БАН, XIII, 1929-1930. 1931, с. 10.
3. Романски, Стоян. България в образите на Феликс Каниц. С., 1939. 195 с.
4. Романски, Стоян. Феликс Каниц от Геза Фехер. С., 1936. с. XIX с.
5. Фехер, Геза. Феликс Ф. Каниц. Живот, пътувания и научно дело. С., 1936. 172 с.
6. Kanitz, Felix. *Donau-Bulgarien und der Balkan. Hist.-geogr.-ethnogr. Reisestudien aus den Jahren 1860-1875*. Bd. I-III. Leipzig, 1875-1879. 329 с., 382 с., 409 с.
7. http://www.ihist.bas.bg/archiv_doc_info/BHSF-III_Conference_16-17052012.pdf

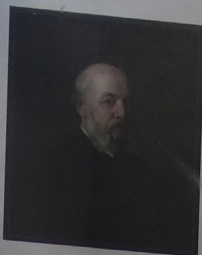
Изложба в Унгарския културен институт в София - книги и репродукции от колекцията на Феликс Каниц, дарена на БАН

Д-р Тошо Дончев, Директор на Унгарския културен институт, открива тържеството

В дясно на снимката - Н. Пр. Андраш Клейн, Посланик на Унгария в България

*Феликс
Канич*

1829-1904

Албум репродукции, изданный в 1904 году, посвящен Феликсу Каничу, известному художнику, автору напечатанных в 1860-е годы в Венеции. Албум репродукции, изданный в 1904 году, посвящен Феликсу Каничу, известному художнику, автору напечатанных в 1860-е годы в Венеции.

Присоединен к Феликсу Каничу и законченный им альбом с 34 репродукциями, посвященный его творчеству. Альбом с 34 репродукциями, посвященный его творчеству.

Феликс Канич

Албум

34 цветные репродукции

Центральной библиотеки

и Научного архива на БАН

© Иван Янчев, репродукции и дизайн

